

УДК 341.363

*Акімов М. О., к.ю.н., доцент**Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

ПОВІТРЯНІ БОМБАРДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: СПРОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ В РОКИ МІЖ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Формуючи Версальсько-Вашингтонську систему міжнародних договорів після закінчення Першої світової війни, уряди держав-переможниць були вимушені реагувати на основний настрій, що панував у суспільній думці в країнах Антанти, – жодних війн у майбутньому. Відтак політикам та дипломатам довелося шукати та узгоджувати шляхи до загального обмеження засобів (у першу чергу сучасних) і до встановлення обов'язкових для дотримання заборон на застосування певних методів ведення війни.

З хімічною зброєю та (частково) з військово-морськими флотами цю справу вдалося завершити успішно. По-іншому ситуація склалася військово-повітряних сил. Хоч населення французьких та особливо британських міст надто добре відчувало наслідки бомбардування з літаків та дирижаблів, обмежити військову авіацію положеннями міжнародно-правового акту не вдалося. Спеціальна комісія юристів із Великої Британії, Франції, Італії, Японії та Нідерландів у грудні 1922 – лютому 1923 рр. у Гаазі розробила проект загальнообов'язкових Правил повітряної війни [1], заснований на загальних принципах міжнародного права, усталених звичаях та чинних законах війни. Відповідно до них заборонялось бомбардування міст, селищ чи окремих будівель, розташованих поблизу зони бойових дій, а так само і бомбардування виключно з метою тероризування цивільного населення, знищення чи пошкодження цивільної власності, завдання поранень некомбатантам (ст. 23). Встановлювався обов'язок убезпечити споруди культового, мистецького, наукового, благодійного значення, лікарні, госпітальні судна та історичні пам'ятки (ст.ст. 25-26). Законними об'єктами для атаки визнавались скупчення військ, заклади (установи), склади, об'єкти промисловості, комунікації та транспорту, що використовуються виключно з воєнною метою (ст. 24); у разі ж неможливості ураження воєнних цілей без ризику невибіркового заподіяння шкоди цивільним об'єктам слід було утримуватись від бомбардування.

На превеликий жаль, Гаазькі правила повітряної війни так і не набули чинності (їх положення визнавались такими, що носять звичаєвий характер). Далися взнаки і взаємна недовіра країн-переможниць, що швидко виникла після Першої світової війни, і те, що потужна військова авіація тепер вбачалась природнім шляхом уникнення позиційної бійні у майбутньому. Джуліо Дуе у своїх працях сформулював основи теорії панування у повітрі та стратегічних бомбардувань і припустив, що будь-яка війна у майбутньому може бути виграна шляхом завдання концентрованих ударів потужних з'єднань багатомоторних бомбардувальників по містах супротивника для знищення не стільки воєнних об'єктів чи промислового потенціалу, як цивільної інфраструктури та волі населення до продовження боротьби [2, с. 243-244].

Ідеї Дж. Дуге знайшли своїх прибічників і у Великій Британії (Г. Тренчард), і в США (В. Мітчелл), що призвело до прискореного розвитку оперативного мистецтва, тактики та техніки бомбардувальної авіації. Більше того, політики та військові схилилися до думки, що захисту проти повітряних бомбардувань не існує, що «бомбардувальник завжди прорветься» і треба бути готовим не до успішної оборони, а розвивати засоби нападу, за наявності яких жоден противник не наважиться атакувати. Відтак в частині регламентації повітряних бомбардувань залишалися чинними ті самі міжнародно-правові обмеження, що були розроблені на рубежі XIX–XX століть:

- Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни 1899 р., ст. 22 якої уперше закріпила, що право ворогуючих сторін обирати засоби ураження супротивника не є необмеженим [3];

- Декларація про заборону метання снарядів та вибухових речовин із повітряних куль чи інших подібних апаратів 1899 р., що була прийнята лише як тимчасовий акт [4];

- Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р., ст. 25 якої забороняла атаку чи бомбардування незахищених міст, селищ тощо [5].

Масовані бомбардування Ефіопії італійською авіацією у 1935-1936 рр. (у тому числі із застосуванням хімічної зброї), а також нищівні повітряні нальоти італійсько-німецької авіації на іспанські міста Дуранго і Герніку та японської – на Шанхай у 1937 році наочно продемонстрували, як зросли руйнівні можливості авіації. За ініціативою прем'єр-міністра Великої Британії Н. Чемберлена Ліга Націй своєю резолюцією від 30 вересня 1938 року визнала умисне бомбардування цивільного населення таким, що суперечить принципам міжнародного права, спричиняє зайві страждання та не є виправданим з точки зору воєнної необхідності [6]. Проте цей крок не мав жодних реальних наслідків: Німеччина та Японія залишили лави згаданої міжнародної організації у 1933 р., Італія – у 1937 р., тому одностайний заклик держав-учасниць Ліги Націй був фактично адресований в нікуди.

Крім політиків і дипломатів, до справи міжнародно-правового обмеження озброєнь долучились і юристи. Учасники 40-ої Конференції Асоціації міжнародного права в Амстердамі 2 вересня 1938 року схвалили проект Конвенції про захист цивільного населення від новітніх засобів війни [7]. У ній були творчо розвинені основні ідеї Гаазьких правил. Вже у преамбулі зазначалось підтвердження країнами-учасницями своїх обов'язків згідно пакту Бріана-Келлога від 27 серпня 1928 року (відмови від війни як засобу здійснення політики, ведення її у майбутньому лише для захисту від агресії чи допомоги іншій країні, яка стала жертвою агресії).

Прогресивний гуманістичний характер Амстердамської конвенції виявлявся вже в її ст. 1, що визначала поняття «цивільне населення» (до цієї категорії були віднесені всі, хто не перебував на військовій службі у будь-якому виді збройних сил та (або) не працював на об'єктах військового значення) та вказувала, що цивільне населення не є об'єктом нападу під час війни.

Окремими статтями заборонялись:

- бомбардування у будь-який спосіб міст, портів, селищ та будівель, що є незахищеними (ст. 2). При цьому незахищеним вважався населений пункт, порт чи будівля, де не було військ, воєнних, військово-морських чи військово-повітряних установ, казарм, арсеналів, складів боєприпасів, заводів, аеродромів, майстерень, кораблів, верфей, стаціонарних чи польових укріплень;
- бомбардування захищених міст, портів, селищ та будівель удень чи вночі при неможливості безпомилково відрізнити воєнні об'єкти (ст. 3). Законним було лише бомбардування збройних сил, об'єктів та ліній воєнних комунікацій; у разі, якщо їх розташування ставило під загрозу спричинення шкоди цивільне населення, слід було утриматись від бомбардування (ст. 5);
- повітряне бомбардування з метою тероризування цивільного населення (ст. 4).
- застосування хімічної (ст. 7), запалювальної (ст. 8) та біологічної (ст. 9) зброї.

Крім цього, передбачалось утворення зон безпеки для перебування у них цивільного населення з метою захисту від наслідків війни (ст.ст. 10-21) і навіть порядок розслідування порушень положень Конвенції (у частині функціонування зон безпеки) та санкції до країн-учасниць, що допустили такі порушення (ст.ст. 22-29). Ст. 30 встановлювала обов'язок країн-учасниць внести необхідні зміни до національного законодавства на виконання взятих на себе згідно Конвенції зобов'язань.

Однак і цьому проекту також не судилося бути прийнятим, наслідком чого стали сотні тисяч загиблих внаслідок стратегічних бомбардувань в роки Другої світової війни.

Список літератури

1. The Hague Rules of Air Warfare : drafted in December, 1922 – February, 1923. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/275?OpenDocument>.
2. Дуэ Джулио. Господство в воздухе. – М., АСТ, 2003. 608 с.
3. Convention on Laws and Customs of War on Land : adopted on July 29th, 1899. URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp.
4. Declaration to Prohibit the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons and Other Methods of Similar Nature : adopted on July 29th, 1899. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/160?OpenDocument>.
5. Convention on Laws and Customs of War on Land : adopted on October 18th, 1907. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp.
6. Protection of Civilian Populations against Bombing from the Air in Case of War : resolution of the League of Nations Assembly, September 30th, 1938. URL: <http://www.dannen.com/decision/int-law.html>.
7. Convention for the Protection of Civilian Populations Against New Engines of War: drafted on September 2nd, 1938, in Amsterdam. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/1938a.htm>.